

УДК 1 (091)

С.М. Ягодзінський, канд. філос. наук,
Національний авіаційний університет

ТЕКСТ І ДИСКУРС: МЕТОДОЛОГІЯ РОЗМЕЖУВАННЯ І КОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

У статті на основі методології лінгвістики тексту і дискурсивного аналізу розглядається співвідношення тексту і дискурсу з метою виявлення їх пізнавальних можливостей.

Ключові слова: зв'язність, текст, дискурс, лінгвістика тексту, дискурс-аналіз.

Аналізуючи співвідношення тексту і цивілізації, російський дослідник В.О. Лекторський прийшов до висновку, що найбільш ефективний спосіб знищити людство та його культуру полягає в ліквідації всіх текстів, які існують у вигляді інструкцій, енциклопедій, монографій, технологічних карт, підручників, креслень тощо. Без звернення до них неможливий подальший прогрес, і, як наслідок, основою життя, рано чи пізно, стане примітивне землеробство [10, с. 191-192]. Подібні футурологічні міркування можуть видатися дивними, такими, що не мають нічого спільного з існуючою реальністю й соціальною дійсністю. Адже, ще в епоху Відродження видавалася така кількість книг, що навіть на прочитання їх назв людині знадобилося б усе життя. Втім, навіть якби вдалося знищити всі ці масиви даних, переважна більшість необхідних для підтримки життєдіяльності соціуму відомостей відновилась достатньо швидко. Так, людство назавжди втратило б не відновлювані твори мистецтва, але не зупинило б свого існування, компенсуючи їх пам'яттю вчених, мудрістю філософів, релігійністю духовенства, моральністю людей.

Що ж стосується сучасності, яку вже традиційно іменують інформаційною, то кількість віртуальних бібліотек, баз даних, освітніх і наукових інтернет-порталів давно перевищила навіть найсміливіші прогнози. В кінці 80-х років засновник Microsoft Б. Гейтс необачно заявив, що користувачу персонального комп'ютера навряд чи колись знадобиться більше, ніж 64 Кб оперативної пам'яті. Сьогодні кожен середньозважений ноутбук у сотні разів потужніший за автоматизовані обчислювальні системи, які розраховували політ американських космонавтів на Місяць. При цьому обсяг інформації, сконцентрованої в глобальних мережах, робить практично неможливою навіть її поверхову систематизацію, не говорячи про детальне опрацювання. Утім це зовсім не означає, що суспільство володіє надлишком знання. Зокрема, всесвітня мережа Інтернет хоча й наповнена інформаційним продуктом (книги, фільми, музика, віртуальні музеї, словники, форуми, магазини і т.п.), у загальній масі він може бути згорнений у стійку сукупність, що називають контентом – своєрідний типовий набір послуг.

Про це свідчать алгоритми підбору інформації, що використовуються пошуковими системами (Google, Yahoo, Rambler та інші). Як правило, результати пошуку ранжують залежно від системи посилань на ті чи інші джерела. Наприклад, якщо, шукаючи відомості про українських філософів тисяча користувачів відвідали сайт філософського факультету Київського університету, то відповідна web-сторінка отримує високий коефіцієнт і буде

запропонована наступного разу на початку списку результатів пошуку (причому за будь-якими ключовими словами, які вводилися при її пошуку). Така система вказує на наповнення і авторитетність інформаційних ресурсів, виокремлюючи найбільш корисні з них.

Але ця технологія має й низку негативних особливостей. По-перше, вона звужує глобальні мережі до регіональних, оптимізуючи їх під запити того чи іншого етносу, народу, соціальної групи. По-друге, всі користувачі отримують приблизно однакову інформацію, чим створюється феномен популярного контенту. З одного боку, він забезпечує формування суспільної свідомості, а з іншого – може бути використаний в ідеологічних, рекламних, бізнесових цілях. Адже, розміщення інформації на топових ресурсах підвищує довіру до її джерела, створюючи ілюзію об'єктивності, надійності, легітимності.

Необхідно враховувати також характер сучасної моделі економіки, яка перетворила знання на товар, для загалу заміщуючи його своєрідними відповідниками – симулякрами, які поряд з науковою інформацією містять ненаукові чи навіть позанаукові відомості. Інноваційні ж технології, техніка, винаходи, навіть художні твори і наукові статті захищаються авторським правом і лише в незначних обсягах та урізаній формі є вільно доступними.

Все це актуалізує проблему співвідношення *тексту* (закінчений фрагмент) і *дискурсу* (активна, актуальна частини різних текстів; раціональна основа їх зв'язку), оскільки узгодженість, поступовість, наступність є атрибутами інформаційної культури. Ці та інші характеристики забезпечують включення текстів до деякого суспільного дискурсу, перетворюють їх на його основу, джерело трансформацій. Зі свого боку, дискурс раціоналізує текстові масиви, збираючи розрізнену інформацію в єдине мережимо – *інформаційний простір*, у якому обговорення тієї чи іншої проблеми стає суспільно значимим і легітимним. Дискурс дефрагментує культуру, знаходить її детермінанти, принципи узгодження різних феноменів; він не дозволяє завуалювати суперечності розбудови соціальної дійсності, залучає до її розбудови усіх бажаючих. Саме дискурс цементує рівні й форми суспільної свідомості, унеможлиблюючи надання їй нераціональних та інстинктивних рис.

Свого часу значну увагу особливостям побудови та функціонування текстів присвятив американський епістемолог М. Вартофський. Дослідник вийшов із тієї методологічної позиції, відповідно до якої тексти є особливими структурами, що допускають різні варіації репрезентацій, які можуть бути здійснені на будь-якій критеріальній основі [3, с. 18]. Втім його концепція залишає поза увагою становлення понятійно-категоріальної сітки, яка несе на собі відбиток певної історичної і культурної епохи. Ця мережа понять забезпечує зв'язність текстів, надає універсальний інструментарій їх декодування. Інша справа, що вона може бути більше, або менше деталізованою. В першому випадку структурні елементи мислення охоплюють дійсність метафорично, за допомогою аналогій, а в другому – залучається процедура аналізу. Це дозволяє представити текст як структуру, що за деякими правилами завжди співвідноситься зі структурами мислення.

Як відомо, під структурою розуміють сукупність стійких зв'язків всередині об'єкту, що забезпечують її подальше відтворення. Часто в науці термін «структура» зіставляють з терміном «система», вважаючи їх синонімічними. Проте, слід відмітити, що структура характеризує внутрішню систему взаємозв'язків, тоді як для системи ключовою є інформація щодо зовнішнього оточення. Можна сказати, що *структура розкриває відносно незалежну частину системи*. Втім таке розмежування характерне лише для природничих і точних наук. З 80-х років ХХ ст. у соціальних теоріях поняття «структура» розвивається в опозиції до

поняття «соціальна дія». При цьому існує інтенція до їх поєднання в межах інтегративного підходу, що виражається в роботах по «багатовимірній соціології» Дж. Александера, теорії «комунікативної дії» Ю. Габермаса, а також по когнітивному аналізу А. Сікурела.

Перелічені концепції в тому чи іншому вигляді спираються на філософський і лінгвістичний структуралізм, який став компендіумом структурно-семіотичного комплексу уявлень про конструкції мислення. Тому женецька школа лінгвістики, американська й паризька школи семіотики, антропологія К. Леві-Стросса, психоаналіз Ж. Лакана, епістемологія М. Фуко, граматиологія та інші течії структуралізму зводили свої вихідні ідеї до мовних, мовленнєвих, загалом, вербальних компонентів. Для нашого дослідження важливим є висновок, зроблений Е. Сепіром і Б. Уорфом. Аналізуючи мову ескімосів, вони помітили, що в ній існує більше, ніж в англійській мові, слів для характеристики снігового покриву. На основі даного факту вчені припустили, що ескімоси володіють здатністю помічати в природі те, чого не бачать представники інших народів. І хоча, на нашу думку, подібні узагальнення є передчасними і перебільшеними, вони дозволили висунути евристично цінну гіпотезу про те, що мова організована відповідно до структур, властивих висловлюванням людей у різних сферах соціальної практики.

Уявлення про мову як структуру знаходимо ще у роботах В. фон Гумбольдта. Він одним із перших мовознавців усвідомив, що мова і є тим єдиним способом, за допомогою якого виражається дух і характер народу. Виходячи з того, що вона не продукт діяльності, а сама діяльність, учений ставить себе в опозицію до так званого хаосу мови, яка постійно змінюється, оскільки шукає адекватних способів вираження думки за посередництва артикульованих звуків. Але на цьому функції мови не закінчуються. Людина, що використовує слова навіть для передачі інформації, мимоволі додає до неї власний зміст, виражений не обов'язково вербальними шляхами. Тому важливою властивістю мови В. фон Гумбольдт вважає форму. Саме вона не дає права тлумачити мову як просту послідовність звуків, а перетворює її на «безкінечність, що поступово розгортається у часі [4, с. 171]», відповідно до становлення і розвитку структур мислення. У такий спосіб мова постає у вигляді консистенції, яка постійно трансформується виходячи не лише з її внутрішніх потреб, а й з урахуванням зовнішніх чинників. Наприклад, діалекти, суржикі, формальні мови вже не сприймаються як чужорідні, не природні, спотворені частини побутової мови, а постають рівноправними складовими мисленнєво-пізнавальної діяльності. Цим самим філолог доводить, що структури мови і мовлення забезпечують зв'язність продукованих ними текстів.

За словами видатного лінгвіста Н. Хомського «для Гумбольдта мова – не маса ізольованих феноменів – слів, звуків, індивідуальних продуктів мовлення и т.п., а «організм»; у ньому всі частини взаємозв'язані [17, с. 61]». Ці ідеї знайшли подальший розвиток у творчості Ф. де Соссюра, який розвиває опозицію між мовою і мовлення, вважаючи, що «мова – це лише певна частина – правда, найважливіша частина – мовної діяльності. Вона є соціальним продуктом, сукупністю необхідних умовностей, прийнятих колективом [15, с. 17]». Учений свідомий того, що природною для людини є не мовна діяльність як мовлення, а здатність створювати мову і тексти. Слідування єдиним принципам і забезпечує механізм встановлення тотожності між думкою і текстом, який виявляється лише на рівні мови. Через це Ф. де Соссюр не бачить іншого виходу, ніж перейти до розуміння останньої як цілісної структури, вивчення якої можливе лише у порівнянні з подібними їй системами.

Важливий внесок у вивчення проблеми співвідношення мислення і мови, мови і мовлення, мовлення і діяльності вніс вітчизняний учений О.О. Потебня, який, продовживши започатковану В. фон Гумбольдтом і Ф. де Соссюром традицію, зосередився на вивченні *когнітивної функції* мови, зокрема, її місця у науковому пізнанні. На думку Л.Г. Дротянко, «важливий філософський сенс має... положення про роль мови в створенні послідовного ряду наукових систем, які вибудовувались протягом людської історії й обіймали собою відношення людини до природи [5, с. 15]». Отже, тут мова розглядається не як пасивна складова пізнавального процесу, а є засобом створення думки. Тому не самотніми сьогодні є закиди щодо тоталітарної структури мови, кожен рівень якої немовби пронизаний владою [9, с. 23]. На нашу думку, подібна ремінісценція є скоріше маніфестом проти постнекласичного типу наукової раціональності, яка прагне поглинути все ширший пласт культури, в тому числі, й мову, надавши їй статусу атрибута й міри соціальності в людині. Подібне широке тлумачення функцій мови в сучасній культурі дає право вченим говорити про те, що сьогодні людське буття репрезентується крізь призму мовної діяльності. Це вперше було усвідомлено в кінці XIX – на початку XX ст. та отримало назву «лінгвістичний поворот» у філософії. Він відкрив нове поле реальності – мову, яка відтоді стала основним об'єктом філософських запитів і спосіб розв'язання соціальних потреб.

Підхід В. фон Гумбольдта, Ф. де Соссюра і О.О. Потебні до розмежування мови і мовлення корелює з концепцією сучасного німецького філософа Ю. Габермаса, якому вдалось віднайти структурний компонент, який мав забезпечити комунікативну компетентність, розширити функціональні можливості мовлення, мови і тексту. Цим лінгвістичним елементом у нього став *дискурс*, який є такою формою комунікації, що здатна відновити взаєморозуміння, втрачене в ході комунікативної дії [16, с. 84-85]. Не дивно, що після досліджень, проведених Л. Альтюссером, Р. Бартом, Ж. Деррідою, Ж. Дельозом, Ж. Лаканом, К. Леві-Строссом, В. Проппом, М. Фуко та іншими представниками структуралізму і постструктуралізму виникла нагальна потреба у вивченні нового поняття, яке б увібрало в себе ознаки та властивості первинних елементів і мови (знак), і мовлення (звук), а також забезпечило б подальший розвиток когнітивних структур мислення. У такий спосіб вчені прагнули відобразити становлення мови як триединого компонента *синтаксису, семантики і прагматики*, доводячи цим «теоретичний аналіз мови до загальнофілософського обґрунтування засад її функціонування в суспільстві [5, с. 12]». Подібні підходи до розуміння функцій мови, мовлення, комунікації призвели до того, що фактично структуралізм запропонував філософське узагальнення тих тенденцій, які відбувались у науці і суспільстві в кінці XIX – на початку XX ст. Він пориває з домінуючою в той час модою на екзистенціалізм, філософію життя та інші суб'єктивно-ідеалістичні течії, пропонуючи змінити принципи філософствування: перейти від Я до структури, від суб'єкту до об'єктивних законів мислення, від буття до його системи, від людини до продукту ідеології.

Усвідомлення необхідності комплементарного дослідження проблеми дискурсу як в науці, так і у філософії, призвело до виникнення в середині XX ст. двох течій: *лінгвістики тексту і дискурс-аналізу*. Відразу зауважимо, що в сучасній науковій літературі, не існує однозначного бачення ні щодо періоду виникнення цих галузей, ні щодо специфіки їх предметного поля. У 60-70-их роках XX ст. в лінгвістиці виникли сприятливі умови для формування нового напрямку філологічних досліджень, серед яких важливими є: 1) прагнення вивести синтаксис за межі речення (Б. Палек, Т. ван Дейк, В. Дреслер); 2) розробка прагматики мови; 3) підхід до мови як до соціальної дії; 4) інтерес до мовного

використання і суб'єктивного аспекту мови; 5) інтеграція гуманітарних досліджень [1, с. 137]. Утім, як показує аналіз спеціальної наукової літератури, саме перша передумова стала ключовою, адже ще М.М. Бахтін, виходячи з суто філософських міркувань, відзначав, що «висловлювання – це проблемний вузол виняткової важливості [2, с. 253]». Він чітко усвідомив, що слово, хоча й володіє власними семантичними, синтаксичними і морфологічними ознаками, все ж не є самостійною структурою, оскільки жодна із його частин не може мислитися окремо від інших. Навпаки, кожне слово тексту перетворюється в новому контексті, набуває нових відтінків, нової форми і значення. Тому від слова, словосполучення необхідно здійснити перехід до речення, потім до висловлювання і, загалом, до тексту. Тільки текст може виступати самостійним гравцем у комунікативному полі, оскільки він трансформується лише за умови зіткнення з іншими текстами, які також піддаються змінам у цей час. Через це мова здатна відігравати роль активного компоненту діалогу тільки коли вона репрезентована на рівні тексту. Але ідеї М.М. Бахтіна, як виявилось пізніше, не знайшли адекватного розуміння у науці та філософії того часу.

З цього приводу П. Сгалл констатує: «більшість найвпливовіших лінгвістичних напрямків найбільшою одиницею системи мови вважають речення і рідко звертають свою увагу на явища, які виходять за межі речення [14, с. 79-80]». В подальшому вчений запитує себе: чи існує така одиниця? Відповідаючи на дане питання, він приходить до висновку, що однією з таких одиниць може бути *структура тексту*, яка в багатьох відношеннях не є явищем однієї лише мови і, за функціональністю, потенційно ширша за будь-які вже відомі лінгвістичні чи когнітивні структури.

Тому нова лінгвістична одиниця мала б розширити можливості ідеології та політичної риторики. Через це, за свідченням Дж. Пассмора, більшість представників структуралізму напряду заперечували свою належність до філософії, наполягаючи на тому, що вони автори ідей, антропологи чи психоаналітики, а не проповідники нових філософських тезисів. «Ф. де Соссюр був лінгвістом, а не філософом, – зауважує дослідник, – і саме його колеги-лінгвісти відразу підхопили і розвинули його ідеї [12, с. 33-34]». Філософія зі свого боку також не наполягала на союзі з лінгвістикою і прагнула розробити власні методи аналізу дискурсу. Підтвердження істинності цього положення знаходимо в багатьох джерелах. Зокрема, П. Рікьор, передумовою виходу структуралізму за межі лінгвістики називає перетворення дискурсу на філософський концепт і виведення його на категоріальний рівень [13, с. 44-46].

Отже, вивчення проблеми мовлення, мови, тексту в лінгвістичному і філософському структуралізмі дозволяє виділити два підходи. *Перший* передбачає розуміння тексту як сукупності зв'язних речень (висловлювань). Тут мова тлумачиться як результат конвенції. Вивчення процедур їх утворення, а також вплив мови на різні види соціальної практики стало предметом лінгвістики тексту. Ця галузь пізнання під дискурсом розуміє систему стійких взаємозв'язків у тексті, який оголошується цілісним і незмінним. Очевидно, така позиція виправдовується тим, що лінгвістика тексту виникла в надрах науки і покликана розв'язувати внутрішньонаукові теоретичні проблеми. Ця сфера пізнання базується на принципах лінгвістичного структуралізму.

Подальше осмислення феномену дискурсу в межах лінгвістики тексту виявилось неможливим, так як розширення її предметного поля на область висловлювання і тексту призвело до розмивання границь терміну «дискурс» і перетворення його на поняття, дослідження якого передбачало інтеграцію різних сфер пізнання, зокрема філософії і науки. Лінгвістичний переворот, що стався у галузі гуманітарного знання, змусив по-іншому

підійти до усвідомлення мови. Її почали сприймати не лише як об'єкт дослідження або інструмент, а й як засіб наукового пізнання, який не тільки утворює необхідні структури для відображення мисленнєвої діяльності, а й сам розвивається, еволюціонує відповідно до логіки розвитку науки. Тому наступний етап формування змісту поняття дискурсу, за словами М.Л. Макарова, мав на меті подолання структуралістського редукціонізму предмету мовознавства. На думку вченого, попередні дослідження шукали відповіді на питання як улаштовано мову, тоді як наука все частіше вимагала результатів з приводу закономірностей її функціонування, що намітило тенденцію до перегляду філософсько-онтологічних основ всієї дисципліни. Через це досить показовою є ситуація, коли концепції Н. Хомського, Ф. Соссюра та інших інтерпретуються в контексті тенденцій, характерних для постструктуралізму і постмодернізму.

Другий підхід також визнає за текстом певну автономію, проте розуміння дискурсу в цьому випадку принципово відрізняється. Тут дискурс не є складовим елементом тексту. Він лише покликаний узгоджувати різні тексти (або їх фрагменти) між собою та адаптувати їх до відповідного середовища (аудиторія, психологічний клімат, предмет обговорення, очікуваний результат, соціальні передумови тощо). Як наслідок, текст втрачає самостійність і навіть зміст, оскільки тепер його має визначати дискурс, який оперує в основному герменевтичними процедурами. Отже, змістовне наповнення будь-якої предметної галузі не є стабільним, завершеним, визначеним, оскільки кожна зміна загальної структури вимагатиме нової інтерпретації. У такому випадку на перше місце виходить не мова, як стабільна система знаків, а мовлення. Подібне розуміння дискурсу притаманне дискурс-аналізу, який відходить від спеціальних лінгвістичних проблем і поширює проблематику дискурсу на всі сфери культури. В його основі лежить філософія постструктуралізму, яка виходить з того, що мова, мовлення, діалог, дискусія виступають не просто способом поширення і накопичення інформації, а й дієвим фактором створення і перетворення буття соціального.

Відмітимо, що далеко не всі вчені підтримують ідею розмежування лінгвістики тексту і дискурс-аналізу. Загалом, існують дві позиції відносно їх взаємовідношення. *Перша позиція*, яка в основному обстоюється філологами, полягає в тому, що ці сфери наукового пізнання є тотожними, оскільки мають спільне поле дослідження – мову та мовленнєву комунікацію. Будь-які спроби диференціації лінгвістики тексту та дискурс-аналізу не мають під собою реальної методологічної основи і практичної потреби. Адже, засновник терміну «дискурс» З. Харріс, хоча позначив ним зв'язний текст у сукупності з відповідною йому соціокультурною ситуацією, в подальшому асоціював це поняття з лінгвістикою тексту.

В кінці 90-х років ХХ ст. М.Л. Макаров фіксує підвищений інтерес соціальних дисциплін до мовного аналізу, який класифікується ним як «*дискурсивний переворот*». Дискурс почав тлумачитися як мова, «занурена в життя». Але учений переконаний у тому, що вивчення дискурсу потребувало розмежування понять, які історично не завжди диференціювалися, зокрема, текст, слово, висловлення, мова, мовлення. І хоча він визнає, що це не просто питання термінології, все ж не бачить особливої необхідності у дихотомії дискурс-аналізу і лінгвістики тексту, оскільки співвідношення письмового тексту і усного мовлення досить умовне та не може бути окреслено строгими рамками [11, с. 87]. Не дивлячись на це, дослідник наводить кілька опозицій, за якими протиставляє дискурс і текст: функціональність – структурність, процес – продукт, динамічність – статичність, актуальність – віртуальність.

Друга позиція сприймає дискурс-аналіз і лінгвістику тексту як два різних напрямки пізнання, кожен з яких має чітко визначене поле дослідження, що не перетинаються між собою. О.С. Кубрякова схиляється до думки, що дискурс є ширшим поняттям, ніж текст, оскільки він одночасно і процес мовної діяльності, і її результат. Введення нового терміну в лінгвістичну науку стало вимогою часу, яке було викликane не просто модою і не тільки змістом слова дискурс, а й пов'язувалося «з потребою у створенні такого нового *концепту*, який би поєднав існуючі в неявному вигляді уявлення в єдиний гештальт і допоміг би відобразити в єдиному образі породжуване в особливих умовах мовлення і зв'язані з ним комунікативні умови [8, с. 524]». Зважаючи на це, вчений порівнює дискурс з різними формами буття людини. Тільки так, на її думку, можлива класифікація типів дискурсів, яка буде звернена не на тексти, як на джерела інформації, а на особливі ментальні світи. В такий спосіб дискурс актуалізуватиметься по мірі свого надходження до адресата, тобто *on line*. Іншими словами, дискурс може бути прийнятним, усвідомленим, корисним тільки у випадку його тут-і-тепер буття. Дискурс актуалізує не лише власний зміст у ході трансляції, він визначає і саму ситуацію, надає їй сенсу. Це можна проілюструвати на прикладі такого фізичного об'єкта як фотон, що набуває маси, лише рухаючись. У стані ж спокою він жодним чином не виявляє своєї присутності чи впливу на середовище. Подібної думки дотримуються А.А. Кібрік і В.А. Плунгян, які ідентифікують дискурс як функціонування мови в реальному часі [7], підкреслюючи його соціокультурну орієнтацію. Зі свого боку, В.І. Карасик пише: «тип дискурсу – це концепт тексту у свідомості носіїв відповідної культури [6, с. 229]». Тому як феномен він може бути поширений не лише на вирішення суто лінгвістичних проблем, а й застосований до аналізу процесів передачі, оперування та створення нових знань.

Незважаючи на наявні розбіжності описаних вище підходів до вивчення та розмежування тексту і дискурсу, вони, на нашу думку, не є антагоністичними, оскільки базуються на різних філософських принципах. Так, якщо лінгвістика тексту ґрунтується на засадах лінгвістичного і філософського структуралізму, то дискурс-аналіз охоплює новітні досягнення постструктуралізму та постмодернізму. А суперечності з приводу їх розрізнення пролягають саме через вивчення співвідношення категорій тексту і дискурсу.

Дискурс вбирає мовний відрізок як *процес* з урахуванням учасників цієї події, їх знань та ситуації спілкування, а *текст* є *продуктом* такого взаємовідношення і містить головним чином формальні засоби зв'язку висловлювань. Цей висновок корелює з позицією Н.Д. Арутюнової, яка під текстом розуміє переважно абстрактну, формальну конструкцію, а під дискурсом – різні види її актуалізації, які розглядаються з точки зору ментальних процесів і в зв'язку з екстралінгвістичними факторами [1]. Тому дискурс постає як зв'язний текст укупі з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками; текст, взятий в аспекті події; мовлення, яке розглядається як ціленаправлена соціальна дія, як компонент, що приймає участь у взаємодії людей і механізмів їх свідомості. Тому аналіз дискурсу необхідно розглядати як міждисциплінарну галузь знання, в якій поряд з лінгвістами приймають участь соціологи, психологи, спеціалісти з штучного інтелекту, етнографи, літературознавці семіотичного напрямку, філософи.

Підсумовуючи, скажемо, що зіставлення тексту і дискурсу здійснювалося в межах лінгвістики тексту і дискурс аналізу, які співіснували з 50-х років ХХ ст., накопичуючи приблизно однакову базу, маючи спільний предмет дослідження. Але з 80-років намітилась тенденція відокремлення дискурс-аналізу в окрему галузь знання, яка визначила текст як явище *над-лінгвістичне*, таке, що не може бути адекватно вивчене лише в рамках однієї

науки, а потребує міждисциплінарного дослідження і якісно іншої методологічної основи, яка приводить до позиційної єдності розсіяну множину висловлювань. Відповідно до цього, предметом дискурсивного аналізу став не стільки текст, скільки межі його утворення, вплив на соціокультурне середовище. Тому поняття дискурсу усуває будь-яку вузько-комунікативну концепцію мови, заміщує її теорією інтердискурсу, в якій тексти вже не є інструментами для вивчення подій, а самі є подіями. Подібна методологічна орієнтація і є, на наш погляд, найбільш вдалою схемою розмежування тексту і дискурсу.

Список літератури

1. *Арутюнова Н.Д.* Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. *Бахтин М.М.* Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. – СПб.: Азбука, 2000. – 336 с.
3. *Вартофский М.* Модели. Репрезентация и научное понимание: Пер. с англ./ Общ. ред. и послесл. И.Б.Новика и В.Н.Садовского. – М.: Прогресс, 1988. – 507 с.
4. *Гумбольдт В. фон.* Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / Общ. ред. Г.В. Рамишвилли. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
5. *Дротянко Л.Г.* Філософські проблеми мовознавства. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.
6. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
7. *Кибрик А.А., Плунгян В.А.* Функционализм и дискурсивно-ориентированные исследования // Фундаментальные направления современной американской лингвистики. – М., 1997. – С. 307-323.
8. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
9. *Куцепал С.В.* Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом „”пост-“;: Монографія. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – 324 с.
10. *Лекторский В.А.* Эпистемология классическая и неклассическая. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
11. *Макаров М.Л.* Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
12. *Пассмор Дж.* Современные философы: Пер.с англ. Л.Б. Макеевой. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 192 с.
13. *Рикер П.* Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. – М.: Медиум, 1995. – 416 с.
14. *Сгалл П.* О программе лингвистики текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII. Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. – С. 79-88.
15. *Соссюр Ф. де.* Курс общей лингвистики. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 1999. – 432 с.
16. *Хабермас Ю.* Комунікативна дія і дискурс // Першоджерела з комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 84-91.
17. *Хомский Н.* Картезианская лингвистика. Глава из истории рационалистической мысли: Пер. с англ. / Предисл. Б. П. Нарумова. – М.: КомКнига, 2005. – 232 с.

Ягодзинский С.Н. Текст и дискурс: методология разграничения и когнитивный потенциал

В статье на основании методологии лингвистики текста и дискурсивного анализа рассматривается соотношение текста и дискурса с целью выявления их познавательных возможностей.

Ключевые слова: связность, текст, дискурс, лингвистика текста, дискурс-анализ.

Yagodzinskiy S.N. Text and Discourse: methodology of delineation and cognitive capacity.

In the article on the basis of the methodology of text linguistics and discourse analysis the interrelation of text and discourse is considered in order to reveal their cognitive capabilities.

Key words: connectivity, text, discourse, text linguistics, discourse analysis.